

VARIA

MATERIAŁY DO BIOGRAFII EMILA
GODLEWSKIEGO SEN. (1847–1930)Materials for biography of Emil Godlewski senior
(1847–1930)

WSTĘP

Emil Godlewski sen. był jednym z naszych największych botaników. Ceniony przez mu współczesnych, dziś niestety jest niedoceniany i można powiedzieć zapomniany, a przecież był wybitnym uczonym, który wniósł ogromny wkład w rozwój fizjologii roślin i naukowego rolnictwa w naszym kraju. Odkrycia, których dokonał mają podstawowe znaczenie dla nauki. Jego prace publikowane w czasopiśmie polskich i zagranicznych zapewniły mu wysoką pozycję międzynarodową, a nazwisko Godlewskiego było wymieniane obok nazwisk tak znakomitych pionierów fizjologii roślin jak Juliusz Sachs czy Wilhelm Pfeffer.

Emil Godlewski sen. pochodził z rodziny ziemiańskiej, był synem Korneliusza i Emilii z domu Kietlicz-Rajskiej. Urodził się 30 czerwca 1847 roku w Krasocinie (województwo kieleckie). Dzieciństwo i wczesną młodość spędził w Marchocicach (powiat miechowski). Do gimnazjum uczęszczał w Kielcach i Warszawie, gdzie w roku 1864 otrzymał świadectwo dojrzałości. Studia odbywał w Szkole Głównej Warszawskiej na Wydz. Matematyczno-Fizycznym, tytuł magistra otrzymując w 1869 r. Jego rozprawa pt. „Opis własnych doświadczeń nad własnością absorcyjną ziemi ornej i przegląd prac dotyczących w tym przedmiocie dokonanych” została wydana nakładem „Gazety Rolniczej” w 1870 r. Naukę kontynuował w Jenie u prof. Edwarda Strasburgera, gdzie spędził półrocze letnie 1869 r. i zimowe 1870 r. Swoją wiedzę uzupełniał potem w Krakowie uczęszczając na niektóre wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim. W tym czasie pełnił również obowiązki asystenta, najpierw przy prof. Bronisławie Radziszewskim wykładającym chemię ogólną w Instytucie Technicznym, następnie zaś przy prof. Ignacym Rafale Czerwiakowskim wykładającym botanikę na UJ. Półrocze letnie 1872 r. spędził w pracowni profesora Juliusza Sachsa na uniwersytecie w Würzburgu – najsłynniejszej pracowni fizjologii roślin w owym czasie. Badając asymilację CO₂ przez różne rośliny odkrył, że intensywność asymilacji zależy od koncentracji CO₂ w powie-

trzu. Zaraz też udał się do Jeny, gdzie złożył egzamin doktorski na podstawie rozprawy związanej z tym zagadnieniem. Po powrocie do Krakowa uzyskał nostryfikację dyplomu na UJ. W 1873 r. habilitował się przedstawiając rozprawę pt.: „Wpływ zewnętrznych warunków na proces asymilacji u roślin” i został pierwszym docentem fizjologii roślin na ziemiach polskich. W roku akademickim 1873/74 wykładał fizjologię roślin w Uniwersytecie Jagiellońskim.

Jesienią 1874 r. Godlewski wyjechał do Lwowa, gdzie otrzymał wykłady z botaniki i zoologii na Politechnice Lwowskiej, później również z botaniki na Uniwersytecie Lwowskim. W 1878 r. przeniósł się do pobliskich Dublan, gdzie został mianowany profesorem zwyczajnym botaniki, z obowiązkiem wykładania chemii rolnej w Krajowej Wyższej Szkole Rolniczej. Szkoła ta przechodziła w tym czasie gruntowną reorganizację, w czym Godlewski miał swój udział. W pierwszych dwóch latach dojeżdżał również do Lwowa, gdzie na Politechnice Lwowskiej wykładał chemię rolną. W 1884 r. założył w Dublanach Stację Oceny i Kontroli Nasion, którą prowadził do 1890 r.

W 1891 roku powrócił do Krakowa, by objąć Katedrę Chemii Rolnej z obowiązkiem wykładania fizjologii roślin na nowo utworzonym Studium Rolniczym UJ. Po ukończeniu 71 roku życia musiał przejść w stan spoczynku i opuścić Uniwersytet. Powołano go jednak do Puław, na kierownika Wydziału Rolnego w Państwowym Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego (Fot. 1). Ostatnie dwa lata życia spędził w Krakowie, gdzie zmarł 11 września 1930 r. w wieku osiemdziesięciu trzech lat.

Z małżeństwa z Zofią Roszkowską miał trzech synów: Mariana – doktora medycyny, wziętego krakowskiego lekarza, Emila – profesora embriologii zwierząt na UJ, oraz Tadeusza – profesora fizyki, rektora Politechniki Lwowskiej.

Był członkiem wielu krajowych i zagranicznych akademii nauk i towarzystw naukowych. Otrzymał tytuł doktora *honoris causa* uniwersytetów: Warszawskiego (1921), Jagiellońskiego (1927), Lwowskiego (1927) i Wileńskiego (1929).

Ukoronowaniem naukowej i pedagogicznej działalności Godlewskiego było dwutomowe dzieło „Myśli przewodnie fizjologii roślin”. Pierwszy tom ukazał się za życia uczonego w 1923 r., a drugi już po jego śmierci w 1933 r. W uznaniu zasług naukowych Akademia Umiejętności dokonała zbiorowego wydania prac profesora: w 1930 r. wyszedł tom I, w 1935 r. – tom II, w 1937 r. – tom III [10].

Godlewski jest twórcą własnej szkoły naukowej, z jego bowiem pracowni wyszło wielu późniejszych uczonych. Zawsze znajdował czas dla swoich uczo-

Fot. 1. Profesor E. Godlewski sen. z synem Emilem w parku, Puławy 4.VI.1928.

Phot. 1. Professor E. Godlewski senior with his son Emil in the park, Puławy 4.VI.1928.

niów i chętnie dzielił się z nimi swoją wiedzą i doświadczeniem. Nie myślał nigdy o zaszczytach i sławie, ale miał na uwadze dobro ojczyzny – dla niej żył i pracował.

OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE

Wiele z prac Godlewskiego uważa się za klasyczne. Zajmował się on takimi zagadnieniami z zakresu fizjologii roślin i chemii rolnej, jak: asymilacja dwutlenku węgla, oddychanie, wzrost, przewodzenie wody, wyplonienie (etiologia) oraz odżywianie mineralne. Jego najważniejsze dokonania naukowe można skreślić w następujących punktach:

1. Odkrył, że wzbogacenie dwutlenkiem węgla atmosfery otaczającej roślinę zwiększa intensywność asymilacji, aż do określonego stężenia tego gazu. Zauważył, że natężenie światła ma wpływ na przyswajanie CO_2 ; 2. Udowodnił hipotezę J. Sachs'a mówiącą, że pierwszym widocznym produktem fotosyntezy jest skrobia. Stwierdził, że u roślin gromadzących

tłuszcz jako materiał zapasowy (bananowate) pierwotniejszym związkiem jest właśnie skrobia; 3. Wykazał, że źródłem węgla w odżywianiu się bakterii nitryfikacyjnych jest dwutlenek węgla, a nie węglan magnezu czy lotne związki organiczne jak sugerowano wcześniej. Udowodnił, że energia potrzebna do tego procesu pochodzi z utleniania amoniaku do kwasu azotowego; 4. Badając oddychanie stwierdził, że stosunek objętościowy wydzielanego CO_2 do pochłanianego O_2 zależy od rodzaju materiału zapasowego i w kielkujących nasionach skrobiowych wynosi ok. 1, a w nasionach oleistych ok. 0,6. Zasugerował, że oddychanie beztlenowe jest częścią oddychania zasadniczego. W celu badania wymiany gazowej u roślin zbudował oryginalny aparat, nazwany później „aparatem Godlewskiego” i używany w wielu pracowniach fizjologicznych na świecie; 5. Zwrócił uwagę na udział żywych komórek drewna w transporcie wody w naczyniach; 6. Udowodnił, że wyplonienie jest wywołane brakiem światła, a nie zatrzymaniem asymilacji CO_2 ; 7. Prowadząc szereg doświadczeń nad

wzrostem roślin stwierdził, że dobowy przebieg wzrostu nie wykazuje stałych maksimów i minimów. Odkrył także, że światło może znacząco wpływać na ten proces; 8. Dostrzegł rolę badania składu chemicznego roślin w określaniu potrzeb nawozowych gleby w celu optymalnego stosowania nawozów.

ZACHOWANE MATERIAŁY

MATERIAŁY DRUKOWANE

Publikacje, które poświęcone są Emilowi Godlewskiemu sen. odnoszą się do wielu aspektów jego działalności i twórczości naukowej, zawierają także jego dane biograficzne. Są one dostępne w Bibliotece Jagiellońskiej oraz w Bibliotece Akademii Rolniczej w Krakowie. Główną część tych materiałów stanowią artykuły w czasopismach oraz dziennikach wydawane za życia uczonego oraz bezpośrednio po jego śmierci [5, 7, 8, 9, 12]. Mniej jest natomiast publikacji, które ukazały się w latach późniejszych. Wśród tych ostatnich dominują takie, które dotyczą działalności uczonego związanej ze Studium Rolniczym UJ [3, 4]. Krótkie rysy biograficzne można napotkać również w encyklopediach i słownikach [2, 11]. Ostatnio wydany życiorys pióra profesora Stanisława Więckowskiego znajdujemy w Złotej Księdze Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Jagiellońskiego [13].

Na szczególną uwagę zasługują publikacje o charakterze wspomnieniowym autorstwa osób, które znały Godlewskiego osobiście. Wskazują one na jego cechy charakteru, poglądy, zwyczaje, przypominają różne zdarzenia z jego życia wzbogacając wspomnienia o tym uczonym [5, 6, 7, 8, 12]. Do najcenniejszych należy autobiografia profesora, wydana w 1927 r. w *Gazecie Rolniczej* [1].

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Zachowane materiały archiwalne dotyczą różnych kwestii związanych zarówno życiem prywatnym, jak i naukowym Godlewskiego. Znaczny ich procent znajduje się w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Materiały te pochodzą z dwóch źródeł. Część z nich została zgromadzona przez administrację Wydziału Filozoficznego oraz Studium Rolniczego UJ, a część przez samego profesora, tworząc archiwum osobiste uczonego zwane jego spuścizną. Spuścizna Godlewskiego została przekazana do archiwum przez Jadwigę z Dydyńskich Godlewską – żonę E. Godlewskiego jun.

MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

Wśród materiałów biograficznych znajdują się dokumenty dotyczące przebiegu nauki oraz kariery zawodowej. Zbiór ten obejmuje: świadectwo ukończenia gimnazjum (1864), dyplom magistra nauk przyrodniczych Szkoły Głównej Warszawskiej (1869), dyplom doktora Filozofii Uniwersytetu w Jenie (1872) [18]. Zawiera również dokumenty dotyczące habilitowania się Godlewskiego na prywatnego docenta fizjologii roślin: prośbę o dopuszczenie do habilitacji, opinię referenta – prof. Ignacego Rafała Czerwiakowskiego o kandydacie, protokół Kolegium Profesorskiego, pismo zatwierdzające habilitację decyzją Ministerstwa Oświaty z dnia 12 września 1873 r. [15]. Istnieje także dokument nadania tytułu honorowego profesora fizjologii roślin przez Prezydenta Rzeczypospolitej decyzją z dnia 16 lutego 1924 r. [14].

Zachowały się również dyplomy doktora *honoris causa* uniwersytetów: Warszawskiego (1921), Lwowskiego (1927) i Wileńskiego (1929), oraz dyplomy członkowskie: Kółka Rolników UJ (1898), Polskiego Towarzystwa Przyrodników (1907), Centralnego Towarzystwa Rolniczego (1912), Polskiego Towarzystwa Botanicznego (1922), Polskiego Towarzystwa Chemicznego (1924) oraz Czechosłowackiej Akademii Rolniczej (1926), a także zbiór wycinków z prasy francuskiej dotyczących powołania profesora na członka-korespondenta Francuskiej Akademii Nauk (1911) [18].

Wśród dokumentów osobistych: dowód osobisty, legitymacja urzędnicza na zniżkowy przejazd koleją, dwie książeczki wkładkowe. Pozostała również dokumentacja działalności filantropijnej – kwity wpłat i składek różnych towarzystw i instytucji (wysokie wpłaty na Książęco-Biskupi komitet Pomocy dla Dotkniętych Kłeską Wojny) [18].

Z odejściem profesora wiązą się następujące dokumenty: nekrologi, telegramy z kondolencjami z różnych instytucji (1930), dokumentacja związana z przygotowaniem Akademii ku jego czci (1930–1931), podziękowanie od Rady Wydziału za ofiarowanie przez rodzinę biblioteki Godlewskiego dla Zakładu Chemii Rolnej, pismo dotyczące pensji wdowiej dla Stefanii Godlewskiej – drugiej żony uczonego [14].

MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ, DYDAKTYCZNEJ I ORGANIZACYJNEJ

Dużą część tych materiałów stanowi dokumentacja odnosząca się do początków Studium Rolniczego przy Uniwersytecie Jagiellońskim. Była to pierwsza na ziemiach polskich wyższa szkoła rolnicza związa-

na z Uniwersytetem. Godlewski poświęcał dużo czasu i energii, aby mogła ona funkcjonować na wysokim poziomie. Zachowane dokumenty mówią o takich problemach, jak: sprawa obsady katedr, założenie pracowni, borykanie się z kwestiami finansowymi, budowa budynku dla Studium, sprawa reorganizacji.

Zanim Studium rozpoczęło swoją działalność, Godlewski i Edward Janczewski odbyli na przełomie kwietnia i maja 1890 r. podróż naukową mającą na celu zapoznanie się z organizacją zagranicznych uczelni rolniczych i wytyczenie jak najlepszego kierunku rozwoju powstającego Studium [17]. Zaraz też Wydział Filozoficzny UJ przedstawił kandydaturę Godlewskiego (wtedy pracującego w Dublinach) na profesora zwyczajnego chemii rolniczej oraz kierownika pracowni rolniczo-chemicznej (dokument z dnia 3 czerwca 1890 r.) [17]. Decyzja Ministerstwa nie była natychmiastowa, ponieważ stała się prawomocna dopiero z dniem 1 kwietnia 1891 r. Godlewski został też pierwszym dyrektorem Studium Rolniczego i piastował ten urząd przez szesnaście lat (1892–1908) – istnieje dokumentacja nominacji uczonego na kolejne trzyletnie kadencje [16].

Pewna część materiałów jest świadectwem problemów finansowych, z którymi musiał borykać się profesor. Znajdują się tu prośby o dotacje dla Katedry, o przyznanie funduszy na różne zakupy (np. na zakup 6 ławek w związku ze zwiększoną frekwencją studentów), dokumenty dotyczące płac. Wystosowana jest też prośba o pozwolenie na budowę szklarni, którą wybudowano z własnych funduszy prof. Franciszka Czarnomskiego [16].

Wśród dokumentów znalazły się również pisma z roku 1908 dotyczące reorganizacji Studium Rolniczego, między innymi referat w języku niemieckim autorstwa Godlewskiego i Waleriana Kleckiego [17]. Godlewski jako dyrektor Studium dostrzegł konieczność zmian organizacyjnych.

Zachowały się dokumenty dotyczące mianowania kolejnych asystentów przy Katedrze Chemii Rolnej oraz posługaczy przy laboratorium. Natomiast opis sytuacji personalnej w czasie I wojny światowej stanowi treść pisma wystosowanego przez Dziekana Wydziału Filozoficznego z dnia 9 sierpnia 1917 r. W momencie wybuchu wojny Godlewski stracił swoich trzech asystentów. Jednego internowano w Rosji i ślad po nim zaginął, drugiego zatrzymano na terenie zaboru rosyjskiego i nie mógł już powrócić, a trzeciego powołano do wojska austriackiego do służby przy szpitalu połowym na froncie włoskim [16].

Znalazły się tu też dokumenty dotyczące obsady Katedry Chemii Rolnej po ustąpieniu z niej Godle-

wskiego. Musiał on w myśl obowiązującej ustawy opuścić stanowisko z dniem 1 października 1918 r. w związku z ukończeniem 71 roku życia. Na jego następcę proponowano Bronisława Niklewskiego, ale gdy przyjął on katedrę Uniwersytetu w Poznaniu, wysunięto kandydaturę Władysława Vorbroda. Do czasu uzyskania przez niego habilitacji Godlewski nadal sprawował dotychczasowe obowiązki [16].

O uznaniu zasług profesora dla Studium Rolniczego UJ świadczą: pismo powołania uczonego na Honorowego Prezesa Komitetu Jubileuszowego obchodów 35-lecia założenia Studium Rolniczego UJ (1925), prośba o napisanie szkicu dotyczącego historii założenia Studium Rolniczego do książki pamiątkowej (1926), powołanie uczonego przez Radę Wydziału Rolniczego do grona profesorskiego na rok 1928/1929 [23], zaproszenia na konferencję w sprawie obchodów 40-lecia Studium Rolniczego (1930) [18].

Znajdują się tu materiały dokumentujące kontakt profesora z różnymi instytucjami naukowymi. Między innymi zawiadomienia o posiedzeniach, zebraniach i walnych zgromadzeniach. Zachowało się również podziękowanie Rektora Uniwersytetu Lwowskiego za uchwałę Senatu i rezolucję zebrania profesorów i docentów UJ w sprawie obrony polskości Uniwersytetu Lwowskiego, a także uchwała Senatu UJ w tej kwestii (1913) [18].

Wśród materiałów archiwalnych znajdują się również dokumenty fundacji stypendialnej im. Korneliusza Godlewskiego – ojca E. Godlewskiego sen. Między innymi akt tej fundacji zatwierdzony 6 marca 1914 roku, oraz wnioski pierwszych kandydatów [17, 18]. Stypendium to miało wesprzeć ubogich studentów Studium Rolniczego UJ.

Działalności Godlewskiego w Państwowym Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach dotyczą następujące dokumenty: nominacja (1920), zaproszenie na zebranie Kuratorium Puławskiego (1920), brudnopis listu autorstwa profesora broniącego Instytut w Puławach wystosowanego w odpowiedzi na artykuł prasowy, spis publikacji pracowników Instytutu, zamówienie siewnika do nawozów (1922), sprawozdania z działalności Wydziału Rolniczego Instytutu Puławskiego (1923–1924), prośba o urlop zdrowotny (1928), prośba o przeniesienie w stan spoczynku (1928) [18].

DOKUMENTACJA PRACY NAUKOWEJ

Dużą część w spuściźnie Godlewskiego zajmują notatki z prac doświadczalnych [22]. Oprócz nich zachował się program i tekst wykładów z roku akademickiego 1872/1873 oraz dyspozycje do wykładów z

Fot. 4. Berło z postacią E. Godlewskiego seniora wykonane w latach 1947/1948 dla Wydziału Rolniczego UJ.

Phot. 4. Sceptre with the figure of the E. Godlewski senior made in 1947/1948 for Agricultural Department of UJ.

dzinne, głównie dotyczące zdrowia ojca i kwestii majątkowych. Zachowało się dziesięć listów autorstwa uczonego adresowanych do najstarszego z synów – Mariana [20]. W większości są to kartki z miejsc wypoczynkowych.

W spuście Emila Godlewskiego jun. przekazane również do Archiwum Uniwersytetu Jagielloń-

skiego znajduje się 249 listów pisanych przez ojca do syna [23]. Korespondencja wskazuje na bliski i stały kontakt pomiędzy nimi, ale także z pozostałymi synami i ich rodzinami. Największa część tych listów pochodzi z lat 1900–1902 (Fot. 2.) oraz z lat 1920 – 1928 (Fot. 3). Pierwszy okres wiąże się z pobytem syna – Emila na studiach na uczelniach zagranicznych, drugi obejmuje lata pracy profesora w Puławach. Okres puławski łączył się z pogarszaniem się zdrowia i ubywaniem sił uczonego, wciąż jednak wypełniony był pracą naukową. W tym czasie profesor uczestniczył w wielu posiedzeniach Akademii Umiejętności w Krakowie, w różnych zjazdach, przygotowywał do druku „Myśli przewodnie fizjologii roślin”.

PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z E. GODLEWSKIM SEN.

Posiadaczem niektórych pamiątek jest Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zgromadzone są tam następujące przedmioty: portret profesora autorstwa Zofii Skalskiej, mikroskop optyczny, przycisk na biurko, ordery oraz portret ks. Zibermana z dedykacją dla profesora.

Własnością Biblioteki PAU jest portret E. Godlewskiego sen. z 1917 roku pędzla Jacka Malczewskiego, zdobiący jedną z sal PAU. Został on ofiarowany przez wdowę po uczonego – Stefanię Godlewską.

W uznaniu zasług E. Godlewskiego sen. dla Studium Rolniczego UJ umieszczono jego postać na jednym z berel Uniwersytetu Jagiellońskiego (Fot. 4.). Berło to powstało w 1946/1947 z przeznaczeniem dla Wydziału Rolniczego. W związku ze zmianami organizacyjnymi w latach 1950–1954 berło to przydzielono Wydziałowi Biologii i Nauk o Ziemi. Obecnie należy ono do berel rektorskich.

LITERATURA

- [1] GODLEWSKI E. (sen). 1927. Autobiografia. *Gazeta Rolnicza* 67(24–25): 745–753
- [2] HRYNIEWIECKI B. 1959–1960. Godlewski Emil (1847–1930). W: *Polski Słownik Biograficzny*, VIII. PAN, Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wydawn. PAN, Wrocław-Kraków-Warszawa, s. 172–173.
- [3] JURKOWSKA H. 1991. Emil Godlewski sen. W: *Doktorzy honoris causa Studium, Wydziału Rolniczego UJ, Akademii Rolniczej im. H. Kollątaja w Krakowie i pracownicy Wydziału Rolniczego UJ, Akademii Rolniczej im. H. Kollątaja w Krakowie, doktorzy honoris causa innych uczelni*. AR w Krakowie, Kraków, s. 11–20.
- [4] JURKOWSKA H., KOMORNICKI T., LITYŃSKI T. 1965. *Dzieje studiów rolniczych (1890–1962)*. PWN, Kraków.
- [5] KORCZEWSKI M. 1936. Emil Godlewski (senjor) jako człowiek i badacz. *Nauka Polska* 21: 99–120.

- [6] KORCZEWSKI M. 1951. Emil Godlewski., *Postępy wiedzy rolniczej* 2: 30–37.
- [7] KRZEMIENIEWSKI S. 1930. Prof. Dr. Emil Godlewski, sen. zarys działalności naukowej. *Wszechświat* 9: 265–275.
- [8] KRZEMIENIEWSKI S. 1931. Prof. Dr. Emil Godlewski (sen.), jako organizator i pedagog. *Kosmos* 56(II–IV): 125–137.
- [9] MIKUŁOWSKI-POMORSKI J. 1931. Ś.p. prof. dr. Emil Godlewski. Jego stosunek do rolnictwa. *Gazeta Rolnicza* 71(1–2): 19–23.
- [10] Pisma Emila Godlewskiego starszego. 1930–1937, T I–III. Vorbrot W. (red.), PAU, Drukarnia UJ, Kraków.
- [11] ŚRÓDKA A., SZCZAWIŃSKI P. 1985. Biogramy uczonych polskich. Część druga: Nauki biologiczne. Zakł. Narod. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, s. 532–534.
- [12] VORBROT W. 1930. Wspomnienie pośmiertne i spis prac., *Roczniki nauk rolniczych i leśnych* 24: 1–44.
- [13] WIĘCKOWSKI S. 2000. Emil Godlewski senior. W: Zemanek A. (red.), *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Uniwersytet Jagielloński. Część pierwsza: Biografie uczonych*. Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków, s. 83–88.

MATERIAŁY ARCHIWALNE
(ARCHIWUM UNIwersytetu Jagiellońskiego)

- [14] S II 619:teczka osobowa E. Godlewskiego sen.
- [15] WF II 121:teczka habilitacyjna E. Godlewskiego sen.
- [16] SR 6, SR 22: akta Studium Rolniczego UJ
- [17] WF II 102, WF II 181: akta Wydziału Filozoficznego UJ
- [18] D IV 1 – D IV 5: spuścizna E. Godlewskiego sen. – materiały biograficzne
- [19] D IV 7 – D IV 10: spuścizna E. Godlewskiego sen. – korespondencja wpływająca
- [20] D IV 11: spuścizna E. Godlewskiego sen. – korespondencja wypływająca
- [21] D IV 14, D IV 15: spuścizna E. Godlewskiego sen. – materiały do prac naukowych
- [22] D IV 16 – D IV 18: spuścizna E. Godlewskiego sen. – notatki naukowe
- [23] D IV 70: spuścizna E. Godlewskiego jun. – korespondencja

Izabela KRZEPTOWSKA

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

47. IRENA ANTONINA DĄBKOWSKA

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – 28 II 1901 Radom, – 1942? [data, ani miejsce śmierci nieznane].
2. Rodzina – ojciec – Adam, urzędnik, handlowiec,

matka – Stefania z Rodziewiczów, rodzeństwo – brat – Witold, inż. rolnik, siostra – Alina Chylińska, artysta plastyk, mąż – Jan Zimosz, oficer rezerwy zamieszkały na Polesiu [ślub ok. 1933, brak bliższych informacji; związek okazał się nieudany i w krótkim czasie został zakończony rozwodem]

3. Wykształcenie – naukę na poziomie podstawowym i średnim pobierała w domu; 1913 zdała egzamin i została przyjęta do prywatnej szkoły żeńskiej p. Kowalczykówny w Warszawie, jednakże już w IV 1914 została ze szkoły usunięta za złe wyniki w nauce i naganne zachowanie. 1916–1922 – kursy maturalne w Krakowie. Na mocy rozporządzenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z dnia 14 IV 1922 (L. 2143/II) zdawała w charakterze eksternistki maturę w Państwowym Gimnazjum Żeńskim [dawnym Prywatnym Gimnazjum Żeńskim J. M. Lewickich] w Krakowie: w dniu 27 IX 1922 – nie zdała, ponownie zdawała w tej samej szkole w dniu 21 II 1923 – i wtedy otrzymała świadectwo dojrzałości. 1922/1923–1926/1927 [inne lata – błędnie podawane] – studia na Wydziale Filozo-

- ficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego: początkowo (trymestr I i II pierwszego roku) była wolnym słuchaczem, a od 19 IV 1923 – studentem zwyczajnym; przez pierwsze dwa lata studiowała filologię romańską i polską, a od roku akademickiego 1924/1925 – głównie botanikę. Studia zakończyła uzyskaniem absolutorium 15 IX 1927.
4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – 5 III 1932 – dr filozofii w zakresie botaniki i geologii [promotor: prof. Stanisław Kulczyński] „Zatorfienia dolinne Łania” [praca napisana w Instytucie Systematyki Roślin Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, obroniona na Wydziale Przyrodniczym UJK], opublikowana pod tytułem: Zatorfienie dolinne Łania. (Les Tourbières de la vallée de la Łania). *Acta Soc. Bot. Pol.* 1932 9: 157–205.
5. Przebieg pracy zawodowej – w czasie studiów utrzymywała się z korepetycji. 1927/1928 – nauczycielka w Gimnazjum Filologicznym Żeńskim im. Marii Konopnickiej w Radomiu. 1928/1929–1929/1930 – wolontariuszka w Instytucie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, opracowywała wtedy m.in. roślinność Polesia, a jej badania finansowane były przez Komisję Fizjograficzną Polskiej Akademii Umiejętności: w 1928 przeprowadzała badania florystyczne w powiecie pińskim i drohiczyńskim (azalia pontyjska, orzech wodny), a w 1929 – badania florystyczne w okolicy Równego, na Polesiu i Wołyniu oraz zbierała materiał zielnikowy z azalii pontyjskiej. 1930[1929?]-1933 – Biuro Projektu Melioracji Polesia we Lwowie; w tym czasie współpracowała z prof. S. Kulczyńskim (np. w 1930 razem z jego zespołem brała udział w wyróżnianiu i kartowaniu typów torfowych wschodniej, północno-wschodniej i północnej części Polesia). 1930–1936 – współpraca z prof. Bolesławem Hryniewieckim i jego Zakładem Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Warszawskiego oraz 1934–1938 – z Państwowym Instytutem Geologicznym w Warszawie (1933–1937 – badania przynajmniej częściowo finansowane przez Fundusz Kultury Narodowej, a następnie przez Kasę im. Mianowskiego): badała i rejestrowała torfowiska północno-wschodniej Polski, np. VIII 1935 – przeprowadzała badania botaniczno-geologiczne na terenie województw nowogródzkiego i wileńskiego, 1936 – w ramach prac zespołowych Zakładu Mineralogii i Petrografii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie prowadziła badania torfowisk na terenie Wileńskiego (m.in. skartowała arkusze „Michaliszki” i „Święciany”), 25 V 1937 – powołana została przez Państwowy Instytut Geologiczny do kierowania pracami badawczymi nad poleskimi torfami: w ciągu dwóch sezonów (25 V – 10 XII 1937 i 1938) kierowała 4 ekipami badawczymi w północno-wschodniej Polsce (w 1937 – prowadziła badania torfowisk na arkuszach „Świr” i „Koziany”), badano wartość energetyczną poszczególnych złóż torfu na wypadek odcięcia dostaw śląskiego węgla na skutek przewidywanych działań wojennych. Co najmniej od 1933 – stałe miejsce zajmowała w Muzeum Fizjograficznym PAU i kontynuowała badania nad okresem dyluwialnym (plejstocenem) w Polsce, uporządkowała też dość bogaty zbiór nasion rodzaju *Carex*, tworząc z niego materiał porównawczy, uczestniczyła również w badaniach szczątków roślinnych uzyskanych z nosorożca włochatego ze Staruni, V 1934 – brała udział w badaniach w Staruni [zbiór materiałów dyluwialnych], VI 1935 – eksplorowała pod względem florystycznym okolice Opatowca = Nowego Korczyzna w powiecie pińczowskim. Od maja 1936 do wiosny 1937 – jej praca w Muzeum Fizjograficznym Polskiej Akademii Umiejętności finansowana była przez Wojewódzkie Biuro Funduszu Pracy w Krakowie czyli fundusz dla bezrobotnych: opracowywała zbiory nasion (sporządziła katalog kartkowy, nasiona umieściła w odpowiednich rurkach i pudełkach, zaetykietowała), równocześnie prowadziła badania nad zagadnieniami młodszego dyluwium w Polsce. 1939 – finansowana przez Biuro Planowania Krajowego w Warszawie (ul. Senatorska 29). Od VIII 1940 do wiosny 1942 – zatrudniona przez niemiecką Abteilung Wissenschaft und Unterricht [okupacyjne władze oświatowe dystryktu krakowskiego, które zarządzały m.in. muzeami Akademii] do pomocy przy zbiorach botanicznych Muzeum Fizjograficznego PAU.
6. Podróże naukowe – poza informacjami o podróżach badawczych na wschodnie tereny Polski (od 1926), brak innych danych.
- 7a. Zakres badań botanicznych – florystyka, paleobotanika i palinologia, fitogeografia, torfoznawstwo.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii prac, wykaz ważniejszych prac – Autorka co najmniej 12 prac botanicznych. Brak opublikowanej pełnej bibliografii, niepublikowana zestawiona przeze mnie – w Muzeum Botanicznym i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ). Najważniejszych 10 prac [oprócz pracy doktorskiej]: 1. 1929. Nowe

stanowisko kotewki mucańskiej. (Une nouvelle station de *Trapa muzzanensis* Jäggi). *Acta Soc. Bot. Pol.* **6**(4): 367–369; 2. 1933. Materiały do flory Polesia (*Juncaceae* i *Cyperaceae*). *Acta Soc. Bot. Pol.* **10**(3): 379–387; 3. 1934. Torfowiska jeziorne i dolinne źródła Szczary. [Tourbières lacustres et fluviales des sources de la Szczara]. *Spraw. Posiedz. Tow. Nauk. Warsz., Wydz. IV nauk biol.* [za 1933] **26**(1–6): 15–43; 4. 1934. Materiały do flory Polesia. III. *Acta Soc. Bot. Pol.* **11** supplementum: 497–511; 5. 1935. O pyłku kilku krzewów i wyróżnianiu ich przy analizie pyłkowej. (On the pollens of some shrubs and on their [sic] designation in pollen analysis). *Spraw. Komis. Fizjogr.* [za 1933 i 1934] **68/9**: 35–38; 6. 1935. O torfowiskach Ziemi Dobrzyńskiej. On the peat bogs of the environs of Dobrzyń on the Vistula. *Spraw. Komis. Fizjogr.* [za 1933 i 1934] **68/9**: 1–34; 7. 1937. Sprawozdanie z badań terenowych torfowisk Wileńszczyzny. C.-R. des recherches sur les tourbières de la région de Wilno. *Posiedzenia Naukowego Państwowego Instytutu Geologicznego* **48**: 55–56; 8. 1938. Nowe stanowiska brzozy karłowatej (*Betula nana* L.) i granica jej w Polsce. New stations of *Betula nana* L. and its limit of repartition in Poland. *Spraw. Komis. Fizjogr.* [za 1936] **71**: 153–160; 9. 1938. *Życie i przeszłość torfowisk. Użytkowanie ich i ochrona.* Nasza Księgarnia, Warszawa–Wilno–Lublin, ss. 2 nlb., 75 [publikacja ukazała się w serii: Ze świata przyrody (pod red. Z. Bohuszewiczówny), nr 7]; 10. 1939. Torfowiska i torfy północno-wschodniej Polski. Torflager und Torftypen Nordost-Polens. *Rocznik Ziemi Wschodniej Polski* (Warszawa) **5**: 87–94.

Zachowały się również informacje o 4 pracach, które nie zdążyła opublikować i pozostały w rękopisach [obecnie prawdopodobnie zaginionych].

- 7c. Główne osiągnięcia naukowe – 1. Florystyka – Opublikowała dane o nowym stanowisku kotewki mucańskiej (*Trapa muzzanensis* Jäggi) z jeziora Pohost w powiecie pińskim (patrz: p. 7b, poz. 1); podała na podstawie literatury i własnych badań stanowiska występowania na Polesiu 16 gatunków z rodziny *Juncaceae*, 66 – z *Cyperaceae*, w tym 2 po raz pierwszy podane dla wschodniej Polski (*Carex arenaria* L. i *C. ligerica* J. Gay), 79 – z *Gramineae*, 22 – z *Orchidaceae*, 4 – z *Sparganiaceae* oraz po 2 – z rodziny *Typhaceae* i *Araceae* (patrz: p. 7b, poz. 2 i 4); opisała trzy nowe stanowiska brzozy karłowatej (*Betula nana* L.) w powiecie święciańskim na Wileńszczyźnie (patrz: p. 7b, poz. 8). 2. Paleobotanika – Na podstawie analizy pyłkowej torfo-

wisk leżących wzdłuż rzeki Łani, wokół jeziora Kołdyczewo i początkowego odcinka rzeki Szczary (między Baranowiczami a Nowogródkiem) oraz torfowisk Ziemi Dobrzyńskiej zrekonstruowała sukcesję florystyczną poszczególnych typów torfowiskowych i podzieliła ją na 5 faz leśnych (m.in. dla torfowisk Ziemi Dobrzyńskiej za fazę I uznała okres „między zlodowaczeniem dobrzyńskim a transgresją pomorską”), opisała również i w przybliżeniu podała wiek torfowisk każdego z badanych obszarów, w przypadku Ziemi Dobrzyńskiej dokonała również korelacji z wynikami badań innych paleobotaników (patrz: praca doktorska oraz p. 7b, poz. 3 i 6). 3. Palinologia – Opisała budowę pyłku *Viburnum opulus* L., *V. lantana* L., *Staphylea pinnata* L., *Cornus sanguinea* L., *C. mas* L., w stanie kopalnym poprzednio był nieoznaczalny (patrz: p. 7b, poz. 5). 4. Fitogeografia – Wyznaczyła południową granicę zasięgu gatunku *Betula nana* L. na terenie ówczesnej Polski (patrz: p. 7b, poz. 8). 5. Torfoznawstwo – Opisała 8 typów torfów występujących w północno-wschodniej Polsce, podała ich rozmieszczenie, przybliżone zasoby i wartość opałową i rolniczą (patrz: p. 7b, poz. 3, 7, 10). Wydała popularnonaukową publikację przeznaczoną dla starszej młodzieży (patrz: p. 7b, poz. 9); opisała tam skład gatunkowy torfowisk sfagnowych, turzycowych, olszynowych i przejsiowych, warunki powstawania i rozwój torfowisk, ich historię oraz sposoby użytkowania, postulowała także utworzenie rezerwatów chroniących najpiękniejsze torfowiska Polesia.

8. Działalność dydaktyczna, organizatorska i kolekcjonerska – w Gimnazjum Filologicznym Żeńskim im. Marii Konopnickiej w Radomiu uczyła przyrodoznawstwa, chemii i propedeutyki filozofii. Zielnik zbierany razem z matką znajduje się obecnie w Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. 1933 – przekazała do Muzeum Fizjograficznego PAU zielnik z Pomorza, z okolic Dobrzyń nad Wisłą, oraz zbiór *Juncaceae* i *Cyperaceae* z Polesia, 1934 – c.d. zielnika z Polesia obejmujący rodziny *Gramineae*, *Orchidaceae*, *Sparganiaceae*, *Typhaceae* i *Lemnaceae*, zielnik z województwa nowogródzkiego i wileńskiego, zbiór 200 gat. mchów z województwa wileńskiego i nowogródzkiego, czwartorzędowe nasiona kopalne z Saskiej Kępy i Żoliborza, 1935 – zielnik mchów z województwa nowogródzkiego, wileńskiego i białostockiego, 1936 – zielnik roślin naczyniowych z powiatu święciańskiego (452 arkusze) i z Polesia [uzupełnienie

wcześniejszych darów] (919 arkuszy), zbiór *Characeae* z Wileńszczyzny (14 okazów) i zielnik mchów z powiatu święciańskiego (ok. 500 okazów). Przekazane do Muzeum Fizjograficznego PAU kolekcje liczyły w VI 1952 łącznie 32 skrzynki i nie były jeszcze wtedy wcielone do zbioru głównego, obecnie – w Zielniku Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN w Krakowie (KRAM). Jej rękopisy i notatki pozostałe w Muzeum Fizjograficznym PAU – zaginione.

9. Działalność w innych dziedzinach – w czasie studiów działała w Akademickim Kole Kresowym.
10. Ważniejsze godności i stanowiska w instytucjach, towarzystwach naukowych i redakcjach – w czasie studiów była zastępcą redaktora *Gazetki Kresowej*, od 1930 lub 1931 należała do Polskiego Towarzystwa Botanicznego, od 3 VI 1935 – była współpracowniczką Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności.
11. Najważniejsze wyróżnienia i odznaczenia – [brak danych].
12. Inne informacje – Pochodziła ze zubożałej rodziny szlacheckiej (dziadkowie ze strony matki byli kiedyś właścicielami majątku Mazowszany koło Radomia). Pierwszy kontakt z botaniką zawdzięczała matce, której pomagała przy kompletowaniu zielników. Dzieciństwo spędziła z rodzicami w Warszawie i w Zielonce pod Warszawą, a od 1917 – w Sosnowcu. Na ostateczny wybór kierunku studiów (botaniki) duży wpływ miało pierwsze zetknięcie się z prof. Władysławem Szaferem. Jeszcze w czasie studiów pod wpływem kolegów-kresowiaków zainteresowała się i zafascynowała Polesiem. Z terenem tym zapoznała ją geolog Eugeniusz Panow, od 1926 kurator działu geologicznego Muzeum Fizjograficznego Polskiej Akademii Umiejętności. Potem już sama odbywała wycieczki botaniczne. Po wstąpieniu Biura Projektu Melioracji Polesia we Lwowie podjęła w nim pracę: lato spędzała w terenie na badaniach torfowisk, zimę – w biurze i w laboratorium opracowując zebrany materiał; równocześnie przygotowywała rozprawę doktorską. Była osobą bardzo pracowitą i z wielkim entuzjazmem oddającą się pracy naukowej, a przy tym upartą i pewną siebie. Podczas swych wypraw poleskich pisywała wiersze. W okresie okupacji należała do Związku Walki Zbrojnej. Pracując wtedy w Muzeum Fizjograficznym PAU prowadziła w ukrytym jego zakątku nastuch radiowy, na podstawie którego opracowywała komunikaty do prasy podziemnej, udzielała też schronienia koleżance z czasów współpracy z

zakładem B. Hryniewieckiego, dr Karolinie Lubliner (1899–1963), briologowi, palinologowi i torfoznawcy, której, jako Żydówce z pochodzenia, groziło getto. Pomogła jej w uzyskaniu fałszywych dokumentów, a nawet wystarała się o zatrudnienie w Muzeum Fizjograficznym. Uczestniczyła również w ramach Akademii Górniczej w pracach zespołów planujących rozwój energetyki w przyszłej Polsce. Kończyła też dzieło „Flora Polesia ongiś i dziś”, w które włożyła całą zdobytą latami badań wiedzę. Wiosną 1942 zgłosiła się do wielkiej akcji pod kryptonimem „Wachlarz” i odbyła w Warszawie szkolenie w zakresie dywersji. Ze względu na znajomość Lwowa i Podola przydzielona została do odtworzenia tam I odcinka, którego dowódcą został prowadzący szkolenie por. „Gotar” (Stanisław Gilewski) i działała w patrolu ppor. „Rywała” (Aleksandra Kułakowskiego). Jesienią 1942 r. dała rodzinie pierwszy i ostatni znak życia: mieszkającej w Warszawie siostrze Alinie Chylińskiej nieznany młody człowiek dostarczył od niej małeńką karteczkę zapowiadającą, że zgłosi się po odpowiedź. Nie zjawił się jednak nigdy i nigdy nie nadeszła żadna wiadomość ani o I. Dąbkowskiej, ani o innych żołnierzach z jej patrolu. Przyпуска się, że zginęła pod koniec 1942 roku gdzieś na Polesiu.

13. Wykaz najważniejszych źródeł – Archiwalne: Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (ul. św. Jana 26) – PAU KSG 1929 (930), 1935 (792, 1021), 1937 (708), 1939 (936), PAU I 233 (Fundusz Kultury Narodowej, 1928–1935. Pismo 188/35); Archiwum Państwowe w Krakowie (ul. Sienna) – GZL-5 (Prywatne Gimnazjum Żeńskie J. M. Lewickich w Krakowie – Protokół główny egzaminu dojrzałości, 1914–1923); Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – S II 517 (Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, 1922/23–1929/30), S II 647 (Kopie absoltoriów i świadectw odejścia, 1926/27), WF II 406 (Katalog słuchaczek zwyczajnych z roku akad. 1922/23: A-L), WF II 410 (jak poprzednio, 1923/24: A-R), WF II 414 (jak poprzednio, 1923/25: A-R), WF II 418 (jak poprzednio, 1925/26: A-L), WF II 423 (jak poprzednio, 1926/27: A-L); Biblioteka Jagiellońska – Przyb. 796/76 „Kronika Instytutu i Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego od roku 1918 – 1938”; Muzeum Botaniczne i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ) – B-353, B-413. Brat I. Dąbkowskiej, p. Witold Dąbkowski, napisał liczącą około 300 stron maszynopisu „Biografię Ireny Dąbkowskiej”

opartą na rodzinnych wspomnieniach, listach i dokumentach, ilustrowaną zdjęciami; opracowanie to – w posiadaniu rodziny. Publikowane: S. W. Alexandrowicz [w druku]. *Starunia i badania czwartorzędu w tradycji i inicjatywach Polskiej Akademii Umiejętności*. Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności; K. Bohdanowicz, 1938. Działalność Państwowego Instytutu Geologicznego w r. 1937. *Państwowy Instytut Geologiczny. Biuletyn* 1: 1–41; C. S. [C. Szczytowska], 1995. Dąbkowska Irena (1901–1942?). [w:] J. Pietrusza i A. Wszyńska (red.). *Wychowankowie Uniwersytetu Jagiellońskiego – Ofiary II wojny światowej (1939–1945)*. Biogramy. T. 1. Stowarzyszenie Absolwentów Uniw. Jagiell. Zarz. Gł., Kraków, s. 29–30; P. Köhler, 2002. *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności*. Botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1815–1952). Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności, t. 2; U. Perkowska, 1994. *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939*. W stulecie immatrykulacji pierwszych studentek. Biblioteka Krakowska 132, Wydawnictwo i drukarnia „Secesja”, Kraków; W. Szafer, 1973. *Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie*. Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. Informacje pisemne uzyskane od brata – p. Witolda Dąbkowskiego, bratanicy – p. Marii Dąbkowskiej-Bilczyńskiej i od prof. dr hab. Aliny Skirgiełło.

14. Materiały ikonograficzne – w posiadaniu rodziny.

Piotr KÖHLER

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

48. JAN (JOHANN REINHOLD) ZERNDT

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – 12 I 1894 [według kalendarza gregoriańskiego, natomiast według obowiązującego wtedy w zaborze rosyjskim kalendarza juliańskiego – 31 XII 1893] Zgierz koło Łodzi, – 1945 [data śmierci, ani miejsce nieznanne].
2. Rodzina – ojciec – Rudolf, nauczyciel, matka – Berta z domu Mauch, żona – Erna z domu Belke [ślub 15 VII 1922 w kościele ewangelicko-augsburskim św. Jana w Łodzi].
3. Wykształcenie – szkoła narodowa [w Zgierzu?],

gimnazjum rządowe w Łodzi, VI 1914 – matura tamże. 1916/1917–1917/1918 – studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. 1922/1923–1925 – studia w zakresie geologii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – 21 IV 1931 – dr filozofii w zakresie mineralogii i petrografii na podstawie pracy: Mikroskopowe cirkony jako minerały przewodnie. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* 1927(6): 363–377 [promocja na Wydziale Filozoficznym UJ, promotor: prof. Stefan Kreutz]. 26 VIII 1931 – dyplom nauczyciela biologii szkół średnich z polskim językiem wykładowym Państwowej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich i Seminarjów Nauczycielskich.
5. Przebieg pracy zawodowej – od IX 1914 – uczył w jednym z gimnazjów w Łodzi, 1915 – sanitariusz w Szpitalu Ewangelickim Sióstr Miłosierdzia w Łodzi, 1915/1916 – nauczyciel w gimnazjum B. Brauna w Łodzi, 1918–1919 i 1921–

1922 – nauczyciel w Gimnazjum Miejskim w Łodzi. 1 IX 1919–14 VII 1920 – nauczyciel w Gimnazjum Koedukacyjnym im. T. Kościuszki w Łasku [w dniu następnym wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego i uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej]. 1 IX 1922–31 I 1924 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum w Mielcu. Równocześnie: IX 1922–31 I 1924 – kustosz działu geologicznego Muzeum Fizjograficznego Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie; ułożył wtedy dział wystawowy minerałów krajowych. 1 II 1924–31 VIII 1931 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodniczym im. J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie. Równocześnie: 1 V 1924–30 IV 1928 – wykładowca w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz 1 X 1926 [prawdopodobnie] – 30 IX 1932 – egzaminator dydaktyki mineralogii w Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie. 1 IX 1931 – IX 1939 – nauczyciel w Państwowym Gimnazjum II im. św. Jacka w Krakowie; 7 III 1932 – mianowany stałym nauczycielem. Równocześnie: 1931/1932 – uczył w VI Państwowym Gimnazjum im. T. Kościuszki w Krakowie. Ok. 1941–1944 – pracownik Amt für Bodenforschung (niemieckiego Państwowego Urzędu Geologicznego) w Krakowie [inne miejsca pracy – podawane błędnie].

6. Podróże naukowe – 1924 – uczestniczył w Zjeździe Czechosłowackich Przyrodników, [brak informacji o innych podróżach naukowych].

7a. Zakres badań botanicznych – paleobotanika.

7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii prac, wykaz ważniejszych prac – Autor co najmniej 26 prac botanicznych. Brak opublikowanej pełnej bibliografii, niepublikowana (licząca 50 pozycji) zestawiona przeze mnie – w Muzeum Botanicznym i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ). Najważniejszych 10 prac paleobotanicznych: 1. 1930. Megaspory z „setnego” pokładu w Libiążu. Megasporen aus einem Flöz in Libiąż (Stéphanien). *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* **1930**(7–10): 39–70; 2. 1930. *Triletes giganteus*, n. sp., olbrzymia megaspóra karbońska. *Triletes giganteus*, n. sp., eine riesige Megaspore aus dem Karbon. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* **1930**(7–10): 71–78; 3. 1931. Megaspory jako skamieliny przewodnie Karbonu produ-

ktynwego. Megasporen als Leitfossilien des produktiven Karbons. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* **1931**(2): 165–183; 4. 1933. Próba oznaczenia wieku brył węglowych fliszu karpackiego zapomożą [sic] megaspor. Versuch einer stratigraphischen Bestimmung von Steinkohlen-Geröllern der Karpaten auf Grund von Megasporenstudien. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I)* **1932**(1–10): 1–7; 5. 1934. Les mégaspores du bassin houiller polonais. [Les couches anticlinales]. Ière partie. *Comité des Publications Silesiennes – Travaux Géologiques* **1**: 1–56; 6. 1937. Les mégaspores du Bassin Houiller Polonais. II ème partie. [Le groupe marginal]. *Comité des Publications Silesiennes – Travaux Géologiques* **3**: 1–78; 7. 1937. Megaspory z westfalu i stefanu w Czechach. Megasporen aus dem Westfal und Stefan in Böhmen. *Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. A: Sci. Math.* **1937**(9–10): 583–599; 8. 1938. Die Eignung von Megasporen als Leitfossilien. *Congr. Stratigr. Carb.* **2**, s. 1711–1732; 9. 1938. Vertikale Reichweite von Megasporentypen im Karbon des Bassin du Nord. (Pionowy zasięg megaspor w karbonie Bassin du Nord). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* **13**: 21–30; 10. 1940. Megasporen des Saarkarbons. *Palaeontographica. Beiträge zur Naturgeschichte der Vorzeit* (Stuttgart) **84** (Abt. B): 133–150.

Był również autorem co najmniej 7 niepublikowanych opracowań paleobotanicznych (z lat 1941–1944) oraz 19 prac geologicznych, 3 – z dydaktyki mineralogii, a także 2 biogramów geologów.

7c. Główne osiągnięcia naukowe – Był jednym z pionierów badań nad megasporami roślin z okresu karbońskiego. Jego prace posiadają do dziś podstawowe znaczenie dla systematyki megaspor karbońskich. Badania prowadził w oparciu o liczącą dziesiątki tysięcy okazów kolekcję megaspor. Początkowo wyróżnił 49 typów morfologicznych megaspor, które oznaczył liczbami od 1 do 49. Później zaczął do opisu megaspor stosować nazewnictwo binominalne, klasyfikując wyróżnione gatunki do pięciu dużych grup morfologicznych (Laevigati, Apiculati, Zonales, Lagenicula i Pollen). Wśród ponad 50 opisywanych w jego pracach gatunków megaspor 32 były opisane po raz pierwszy w świecie. Niektóre opisy nowych gatunków zamieszczone są w pracach, które wykonał wspólnie z J. Nowakiem i E. Stachem. Obok prac systematycznych prowadził

badania nad pionowymi zasięgami megaspor, a w rezultacie, nad znaczeniem tych skamieniałości dla identyfikacji i korelacji pokładów węgla. W ten sposób stał się jednym z pionierów współczesnej palinostratygrafii utworów wieku karbońskiego. Opracowywał materiały przede wszystkim z Górnośląskiego Zagłębia Węglowego oraz jego wschodniego obrzeżenia, a także z rejonu Saary, Ruhry, Zwickau, Lugau-Ölsnitz, Karwiny, Ostrawy i Jedomelic oraz z Zagłębia Północnego (Bassin du Nord) we Francji. Badał także materiały z rejonu Tuły, a nawet z Brazylii. Przedmiotem jego badań były też megaspory z węgla kamiennego znajdowanego w osadach fliaszowych Karpat.

W spuściźnie S. Czarnieckiego (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie) zachowało się 111 plansz J. Zerdta z fotografiami megaspor.

8. Działalność dydaktyczna, organizatorska i kolekcjonerska – 1921 – zorganizował Centralną Pracownię Przyrodniczą dla szkół powszechnych w Łodzi, a w 1923 – podobną pracownię w Krakowie. 1 V 1924–30 IV 1928 – wykładał dydaktykę mineralogii w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego; wygłaszał tam również referaty, np. 3 III 1928 r. – „Uwagi o znaczeniu mineralogii jako przedmiotu nauczania w szkole średniej” [referat ten opublikowało łódzkie *Czasopismo Przyrodnicze*]. W Państwowym Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodniczym im. J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie uczył przyrodznawstwa i opiekował się gabinetem przyrodniczym. W Państwowym Gimnazjum II [od 1937/1938 – Liceum i Gimnazjum] im. św. Jacka w Krakowie uczył przyrodznawstwa [od 1937/1938 – biologii] i opiekował się gabinetem przyrodniczym, a w 1931/1932 – uczył również matematyki. Od 1931/1932 – urządził praktyczne kursy przyrodnicze dla słuchaczy Studium Pedagogicznego UJ; pod jego kierunkiem przedegzaminacyjną roczną bezpłatną praktykę pedagogiczną w nauczaniu przyrodznawstwa odbyli przyszli znani przyrodnicy m.in. w 1932/1933 – Jan Walas (1903–1991), botanik, późniejszy profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i UJ, dyrektor Ogrodu Botanicznego UJ, oraz Jerzy Kreiner (1906–1972), zoolog i anatom, późniejszy profesor UJ, a w 1933/1934 – Jan Rydzak (1908–1971), botanik-lichenolog, późniejszy profesor UMCS w Lublinie. Od 15 II 1938 uzyskał decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego zmniejszenie liczby godzin [z 22 do 11 tygodniowo] do końca roku szkolnego 1937/1938 i

na cały 1938/1939 – na pracę naukową. W czasie II wojny światowej brał udział w tajnym nauczaniu. Zgromadził bardzo liczną kolekcję megaspor roślin karbońskich. W chwili obecnej liczy ona ok. 27000 oryginalnych pojemniczków z okazami (w jednym pojemniczku może znajdować się nawet paręset okazów) przechowywanych na prawie trzystu kartonowych tacach. Według danych z inwentaryzacji przeprowadzonej przez dr inż. E. Żoldani (1989) zbiory obejmują okazy z Górnośląskiego Zagłębia Węglowego oraz jego wschodniego obrzeżenia (256 tac), Karpat (jedna taca), Niemiec (23 tace), dawnej Czechosłowacji (6 tac), Francji (dwie tace) i Rosji (jedna taca). W kolekcji znajdują się holotypy szeregu gatunków. Kolekcja przechowywana jest w Zakładzie Geologii Złóż Węgla Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Jej opiekunem jest dr inż. Ewa Żoldani. Kolekcja była prezentowana na XIII International Congress on Carboniferous-Permian (1995), Second International Conference on the Preservation of Biological Collections (1997) oraz 5th European Palaeobotanical and Palynological Conference (1998).

9. Działalność w innych dziedzinach – [brak informacji].
10. Ważniejsze godności i stanowiska w instytucjach, towarzystwach naukowych i redakcjach – od 8 VI 1925 był współpracownikiem Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności.
11. Najważniejsze wyróżnienia i odznaczenia – [brak informacji].
12. Inne informacje – Pochodził z niemieckiej rodziny nauczycielskiej pracującej w niemieckim szkolnictwie podstawowym w Zgierzu. Na chrzcio otrzymał imiona Johann Reinhold, jednakże w publikacjach używał imienia Jan. W czasie studiów w Warszawie słuchał wykładów m.in. Zygmunta Wóycickiego z botaniki, był także członkiem Bratniej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Warszawskiego. 15 VII 1920 wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego i uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej: brał udział w ofensywie od Kocka do Białegostoku jako pielęgniarz-sanitariusz; 14 II 1921 – zdemobilizowany. Po demobilizacji wrócił do Łodzi i uczył w tamtejszym Gimnazjum Miejskim. Brak informacji o małżeństwie zawartym w 1922, w Krakowie mieszkał sam, bez żony. Po powstaniu Towarzystwa Przyrodniczego im. S. Staszica w Łodzi współpracował z nim, np. 12 IV 1931 r. wygłosił tam odczyt pt. „Mikroskopowe badania węgla kamiennego” zawierający m.in. informacje o odkryciu nieznanych dotychczas gatunków

sporomorf roślin karbońskich. Po przeniesieniu się do Krakowa rozpoczął współpracę z Zakładem Geologicznym UJ, gdzie umożliwiono mu prowadzenie badań naukowych [jako współpracownikowi lub wolontariuszowi; nigdy nie był adiunktem, ani tym bardziej docentem UJ]; 13 IV 1937 – ofiarował ogromną, jak na ówczesne warunki, kwotę 20 000 zł na działalność Stacji Doświadczalnej dla Badań Gruntowych istniejącej od 1936 w Zakładzie Geologicznym UJ. 1937–1939 – współpracował z Państwowym Instytutem Geologicznym; przeprowadzał badania megaspor w węglu kamiennym. Odbił kampanię wrześniową 1939 r., nieco zgorszony klęską i poprzędzającym ją bałaganem. Aresztowany 6 XI 1939 podczas „Sonderaktion Krakau” jako jedna z 11 osób spoza społeczności uniwersyteckiej [inne informacje błędne], więziony był w Krakowie i Wrocławiu, a następnie – od 28 XI 1939 – w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen (więzień nr 005233) [inne informacje, a szczególnie o jego wcześniejszym zwolnieniu, jakoby już w Krakowie, i przyczynie tego zwolnienia – całkowicie błędne i krzywdzące !]. Według niektórych źródeł miał zostać przeniesiony z Sachsenhausen do obozu koncentracyjnego w Dachau. Po zwolnieniu z obozu [być może już 8 II 1940, według innych źródeł – dopiero pod koniec 1940] pracował w tajnym nauczaniu w Krakowie. Miał podpisać reichslistę na usilne prośby matki lub według – innej wersji – na prośbę siostry, co było warunkiem wyjazdu do Łodzi i pozegrania się z umierającą matką. Zwrócił wtedy Władysławowi Szaferowi pieniądze otrzymane za tajne nauczanie z prośbą, by służyły bardziej potrzebującym. Pracując w niemieckim Państwowym Urzędzie Geologicznym (Amt für Bodenforschung) w Krakowie uratował kilku Polaków (m.in. prof. Franciszka Biedę) zatrudniając ich w tej instytucji. W VII 1944 został odesłany do Berlina, ale już jesienią 1944 wrócił do Krakowa. Zginął w niewyjaśnionych okolicznościach w 1945 r. [może został zastrzelony na terenie Austrii przez Niemców wycofujących się przed frontem lub w zbombardowanym przez aliantów pociągu?].

13. Wykaz najważniejszych źródeł – Archiwalne: Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (ul. św. Jana 26) – KSG 611/1922, 1010/1925 i 1540/1928, K III-37 (spuścizna S. Czarnieckiego); Archiwum Państwowe w Krakowie – StGKr 456 (Podania o paszporty), StGKr 1045 (Podania o dowody osobiste), StGKr 1158 (Spis przynależnych do stoł. król. m. Krakowa); Ar-

chiwum Państwowe w Łodzi (Plac Wolności 1) – 138 1894/94 (Akta stanu cywilnego parafii ewangelickiej w Zgierzu), oraz oddział przy Al. T. Kościuszki 121 – zespół „Towarzystwo Przyrodnicze im. S. Staszica w Łodzi”, sygn. 49; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – PKEN 11 (Państwowa Komisja Egzaminacyjna dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie – Skład komisji z lat 1868–1930, 1937), S II 523 („Liber promotionum Universitatis Jagellonicae”, 1926–1932), S II 619 (Jan Zerndt), S II 881 (Geologia – 1888–1918, Paleontologia – 1908–1939), WF II 504 (Jan Zerndt); Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego – WL 1309 (Jan Zerndt); Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen (Straße der Nationen 22, 16515 Oranienburg, Niemcy) – D 1 A/1024, Bl. 439; Muzeum Botaniczne i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ) – B-378, B-414. Publikowane: J. August, 1997. »Sonderaktion Krakau« *Die Verhaftung der Krakauer Wissenschaftler am 6. November 1939*. Hamburger Edition, Hamburg, s. 326; K. Bohdanowicz, 1938. Działalność Państwowego Instytutu Geologicznego w r. 1937. *Państwowy Instytut Geologiczny. Biuletyn I*: 1–41; J. Buszko, I. Paczyńska (red.), 1995. *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.)*. Dokumenty. Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 857; J. Chrobaczyński, 1989. *Nauczyciele w okupowanym Krakowie 1939–1945*. Prace Monograficzne WSP w Krakowie, t. 96. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, s. 279 [błędna pisownia nazwiska]; J. Chrobaczyński (red.), 1995. *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, s. 249 [błędna pisownia nazwiska]; B. Chrzan, 1968. Ofiary eksterminacji i terroru hitlerowskiego spośród nauczycieli i pracowników szkolnictwa m. Krakowa. *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych 1968*: 183–233 [błędna pisownia nazwiska i inne błędy]; S. Florjan, E. Żołdani, 1998. *The Carboniferous megaspore collection of Jan Zerndt*. [w:] L. Stuchlik (red.). *Botanical collections throughout the World*. Proceedings of the Second International Conference on the Preservation of Biological Collections. Cracow, June 26–29 1997, s. 125; S. Florjan, E. Żołdani, 1998. *Jan Zerndt's collection of Carboniferous megaspores*. [w:] I. Lipiarski (red.). *Fossil plants from Carboniferous coal basins*. Guide to Excursion 1. The 5th European Palaeobotanical and Paly-

nological Conference. June 26–30 1998 Cracow, Poland, s. 40–44; S. Gawęda, 1986. *Uniwersytet Jagielloński w okresie II wojny światowej 1939–1945*. Wyd. II. Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław, s. 292 [liczne błędy]; P. Köhler, 2002. *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności. Botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1815–1952)*. Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności, t. 2; S. Łoza (red.), 1938. *Czy wiesz kto to jest?* Wyd. Gł. Księgarni Wojskowej, Warszawa, s. 844; *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*. (red. Z. Zagórowski). Książnica Polska, Lwów–Warszawa 1926, s. 103; *Sprawozdanie Dyrekcji Państw. Gimnazjum IX Matematyczno-Przyrodn. imienia J. Hoene-Wrońskiego w Krakowie za rok szkolny 1927–8*, Kraków 1928, s. 4; *Sprawozdanie Dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1931/32*. Kraków 1932, s. 15–17; *Sprawozdanie Dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1932/33 i 1933/34*. Kraków 1934, s. 25–26, 37–38; *Sprawozdanie Dyrekcji II. Państwowego Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1934/5, 1935/6 i 1936/7*. Kraków 1937, s. 5, 23 i 42; *Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Liceum i Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie za rok szk. 1937/8 i 1938/9*. Kraków 1939, s. 25, 29, 41 i 46; E. Żoldani, 1989. Kolekcja megaspor J. Zerndta – znaczenie historyczne i praktyczne Wyniki prac inwentaryzacyjnych. *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie*, styczeń-czerwiec 1987, 31(1): 184–185; E. Żoldani, 1995. Jan Zerndt's collection of megasporae. [w:] I. Lipiarski, Z. Vašiček (red.). *Paleontology of the Carboniferous and Permian of the Upper Silesian Coal Basin and the Lublin Coal Basin*. XIII International Congress on Carboniferous-Permian, Guide to Excursion A4, s. 1–13.

14. Materiały ikonograficzne – Archiwum Państwowe w Krakowie: StGKr 456 (Podania o paszporty), StGKr 1045 (Podania o dowody osobiste); Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego: WL 1309 (Jan Zerndt); Pracownia Historii Geologii Polskiej dra Stanisława Czarnieckiego (ul. Królowej Jadwigi 32, Kraków); VII Liceum Ogólnokształcące im. Zofii Nałkowskiej (ul. Skarbińskiego 5, 30–071 Kraków): zbiory archi-

walne (autor nieznan: „Kronika zjazdów absolwentów IX Gimnazjum w Krakowie”, t. III).

Piotr KÖHLER
przy współpracy dra Sławomira Florjana

NOWE PERIODYKI I SERIE NEW JOURNALS AND SERIES

ACTA BOTANICA CASSUBICA

W 2000 roku grupa pracowników naukowych Katedry Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego rozpoczęła wydawanie nowego czasopisma botanicznego o charakterze regionalnym, *Acta Botanica Cassubica* (poszczególne tomy opatrzone są numerami ISBN). Według zapowiedzi Redakcji, czasopismo stanowi forum dla szybkiego i regularnego drukowania informacji o szacie roślinnej Pomorza Gdańskiego, w tym z zakresu szeroko pojmowanej florystyki, fitosocjologii i ekologii roślin. Profil omawianego czasopisma najlepiej przybliży czytelnikom *Wiadomości Botaniczne* tytuły kilku

Acta Botanica Cassubica

Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego

1